

תוכן

1. חלק ראשון 3
- א. לאה גולדברג ושירי מלחמה 3
- ב. דן מירון אודות "קבר בניים" של הסופרת רחל הנדל: 5
2. חלק שני: 7
- גן שחרב/אסתר ראב 7

1. חלק ראשון

א. לאה גולדברג ושירי מלחמה

גולדברג מעידה על עצמה במאמרה "על אותו הנושא עצמו", שנכתב עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, כי השקפת עולמה היא זו המנחה אותה שלא לכתוב שירי מלחמה. באמונתה הפשוטה, לדבריה, מאמינה היא בלב שלם כי כ אם יש ערך לחיי האדם, הרי שהערך הזה הוא בעיקר בדברים 'הקיימים מיום היותו אדם', כגון לטבע הבריאה, היקום, צחוקם של ילדים, וזאת "כי מתוק האור, וטוב לעיניים לראות את השמש". גולדברג מאמינה כי נעים יותר לשמוע שירת ילדים פשוטה וטיפשית, מאשר קולות מעולים של תותחים, כי 'גופו של האדם החי, המסוגל לחשוב, לאהוב, לשנוא ולשנות', חשוב יותר לחיים מכל גוויות של הרוגי מלחמה, יהיו גיבורים ככל שיהיו, ושדה שיבולים פורח לעולם יהיה יפה יותר ממקום שממה כתוצאה ממלחמה וטנקים שחירבו אותו.

סירובה של גולדברג לכתוב שירי מלחמה אינו נובע מטענה אסתטית לשירה בדברים אלו, אלא מטענה מוסרית שלפיה בני האדם מבקשים תמיד למצוא פתרון במלחמות אכזריות. לדבריה, המחשבה שניתן למגר רשע בעולם רק באמצעות טבח, נובעת 'מעצלות מחשבתית', ובמשך דורות רבים השתמשו רק במלחמה, באופן שגוי ומבלי לחפש אפילו פתרון אחר ראוי, שאין דם רב נשפך בצדו. גולדברג מאמינה כי יש דרכים טובות יותר להניס רשע, והן לא רק המלחמות, אותן היא מתעבת, כמשתמע מדבריה. זהו סירובה לשירת המלחמה, מחאתה הפרטית על הבחירה המתמידה של ההיסטוריה בדם כדי לפתור קונפליקטים. על המאבק המלחמתי הזה בדיוק, המנוהל בצורה אלימה ושגויה, מסרבת גולדברג לכתוב, לקחת בו צד, לתאר את חייליו כגיבורים בשדה הקרב, וכולי.

מכל אלו, מגיעה גולדברג למסקנה כי לא רק שמוטר לו למשורר לכתוב שיר של אהבה במלחמה, שיר לטבע, לילדים הצוחקים, כי אם מחובתו לעשות כן, שהרי המשורר הוא זה שאסור לו לשכוח את ערכם האמיתי של החיים, גם בזמן מלחמה, ומחובתו להזכיר כי גם בימי מלחמה רב ערכה של האהבה מערך הרצח. דווקא המשורר מכולם, לפי אמונתה של גולדברג, הוא האיש עליו מוטלת החובה להזכיר לאדם כי אדם הוא, וכי אף פעם לא הוחמצה ההזדמנות לשוב ולהיות אדם. על המשורר לשמש כנקודת אור, כמנהיג תקווה, בזמנים קשים.

גולדברג מזכירה שירים גדולים ודגולים שנכתבו בעונת מוות ומלחמה, שירות קינה והספד, של גודלי המשוררים בספרות ובתנך, ומתייחסת לדעתם של אלו שמאדירים שירה זו, על אף שהיא שירת מלחמה, בשל עוצמתה הפואטית. גולדברג עונה מראש למבקרים אלו כי חשוב לה לדעת שבעולמנו זכרו של דון קיחוטה של סרוואנטס, המדמה עצמו לאביר הלוחם מלחמות בטחנות רוח בעבור דוליסיאנה, איתן ומושרש יותר מזכרו של הקרב הימי העצום ליד לאפנאטו היוונית, מן המאה ה-16, בראשותו של דון חואן, הגם ששניהם בני אותה תקופה, למרות שהילתו של האחרון אמיתית ועוצמתית יותר מדמיונותיו הספרותיים של קיחוטה. אולי בכוונה היא משתמשת בסיפורים גדולים בני אותו זמן, דמיון ומציאות, שגיבוריהם דומים מאד בשמותיהם, אך נזכר ונחקק יותר שמו של הראשון, כפי שייחלה שיהיה.

חנן חבר, במאמו "הזמר תם", מתייחס לטענותיה של גולדברג וטוען כי על פניו אכן צייתה שירה של גולדברג לקווים האוניברסליים של האסכולה הסימבוליסטית בשירה, והתרחקה מכתובה שירה על מלחמה ועל רצח.

שיריה, הדגישו את ההבחנה החדה בין מוות לרצח, שהרי מות הוא דבר טבעי המשותף לכל בני האדם ואפשר לכתוב עליו שירה רבה, לעומת רצח שאינו טבעי.

עם זאת, טוען חבר, בסירובה לכתוב שירת מלחמה, ביססה אמנם גולדברג את מעמדה באסכולה הסימבוליסטית הארצישראלית, אבל בדבריה היתה משום חתירה המנוגדת לעקרונות האוניברסליים שמייצגת האסכולה, ומבססת את מעמדה כפרט "יחודי" המייצג בדרכו הנשית את המוות האלים. חבר מכנה זאת "מהלך חתרני כפול", כפי שראו זאת גם משוררים אחרים מאותה האסכולה: בעת שגולדברג חוברת לאסכולה המייצגת את האוניברסליות שבשירה בסירובה לכתוב על רצח מלחמה, הרי שהיא מעמידה את האישה הפרטית מול האוניברסאלי הזה. האישה, שמודרת דרך קבע מן השיח המלחמתי בשל היותה אישה, היא מוצאת נתיב נשי, אלטרנטיבי, לכתוב על שיח המלחמה בעקיפין. בנתיב הזה, היא הווה חלק מן השיח ההגמוני האוניברסלי הספרותי, אך גם ממקמת את עצמה כאישה באופן שמאפשר לה לא להיבלע בין גברים במקומם הטבעי מן הייצוג הלגיטימי של מלחמה ואלימות. דברים אלו ניתן ללמוד גם מדבריה של גולדברג עצמה במאמרה: "על כן נטלתי על עצמי תפקיד של הקופץ בראש.. כדי להגיד בשמי הפרטי שלי..". הסירוב לכתוב שירי מלחמה, מעמיד את גולדברג בשורה עם חברי האסכולה הסימבולית האוניברסלית, אולם המקור לסירוב- מוסר ולא אסתטיקה של השירה, הוא סירוב לכתוב שירת מלחמה גברית, ולא שירת מלחמה בכלל, כפי שמציע חבר. אילו כתבה שירי מלחמה, היתה מאבדת את הפרטי שלה כאישה. מתוך ההימנעות הסימבוליסטית שלה, סללה גולדברג דרך לתפקוד הנשי בשירת המלחמה, שם מצאה מרחב פרטי בו קיומה אוטונומי וייחודי ואיננו תולדה של האוניברסלי, שהוא ביסודו דבר גברי.

כיצד אם כן באה לידי ביטוי שירת המלחמה של גולדברג, בראייתו של חבר?

הנורמה הסימבוליסטית, לדבר חבר, מציגה את תהליך ההמראה האוניברסלי בשירה מן הקונקרטי אל הסמלי המופשט כמו מיזוג בין הקול האנושי לבין הקול המוסיקלי. לאה גולדברג נענתה בשירה לנורמות סימבוליסטיות במקצב מושלם, אולם החבירה מן הקול האנושי אל הקול המוסיקלי נכרך אצלה תמיד בשיבוש- עיכוב או הפרעה. למשל בשיר "הזמר תם": "כבד על עפעפינו העולם" רמז למלחמה שמכבידה עול על בני האדם, הקול המוסיקלי מושתק- "הזמר תם". כך גם אפשר למצוא בשירים אחרים דוגמת "יקיצה", בהם קרבנות מלחמה אלימה הן ציפורי שיר שחוטות, והבוקר העולה מביא עימו קולות מעל צריח, שהם 'קולות תוף', אך תוף אטום, המשבשים את רציפותו המוסיקלית של תהליך ההסמלה. דרך השיבוש הזה, לדברי חבר, מקוננת גולדברג מקום פרטי לאישה המודרת מן השיח המלחמתי הגברי, בשיח הנותן מקום לאישה במלחמה. המיקום הפרטי שאינו משועבד למהלך של האיחוד המוסיקלי, ומשבש אותה במכוון בשירה של גולדברג, מעוצב כמיקום נשי, דרכו היא מנכיחה את הגופניות הנשית שאינה משתעבדת לסמל ואינה מוחקת את עצמה מפניו. כך למשל, אל מול האלימות שבמלחמת העולם השנייה, מציבה גולדברג עמדה נשית, המבקשת למות בפשטות, ולא ברצח, כאישה: "מות עני ופשוט- כאחות". בניגוד לאלתרמן שבשירו מוכפפים חיי האישה להצלת הגבר, משבשת גולדברג את מהלך ההסמלה באמצעות הנכחה דווקא של הגופניות הנשית, שאינה משתעבדת לסמל (לגבר) ואינה מוחקת עצמה מפניו. דווקא הקול הנשי הוא זה המערער את טבעיותו של הסמל האוניברסלי, הגברי, בשירה של גולדברג. שירה מציעים חיבור בין הפרטי למגדרי, לא בין הפרטי לקולקטיבי. סירובה הוא סירוב להיכנע לסמל המגדרי המכתיב את מקומה הנידח כאישה בקרן זוית שירת המלחמה.